

**6–10 YOSHLI BOLALARDA BILISH JARAYONLARINING
(IDROK, XOTIRA, TAFAKKUR) RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI**

Normamatova Dinora Lutfullo qizi

Navoiy innovatsiyalar universiteti talabasi

Ismoilova Malika Erkinovna

Navoiy innovatsiyalar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada 6–10 yoshli bolalarda bilish jarayonlarining (idrok, xotira va tafakkur) rivojlanish xususiyatlari psixologik-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Kichik maktab yoshi bolaning intellektual rivojlanishida muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrda bilish faoliyati sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi. Mazkur yosh davrida idrok jarayoni aniqroq va tizimliroq tus oladi, bolalar predmet va hodisalarni maqsadli kuzatish hamda ularni taqqoslash ko'nikmalarini egallay boshlaydilar. Xotira jarayonida ixtiyorsiz eslab qolishdan ixtiyoriy va mazmunli eslab qolishga o'tish kuzatiladi, bu esa ta'lim jarayonida samarali o'zlashtirishga xizmat qiladi. Tafakkur esa ko'rgazmali-obrazli shakldan asta-sekin mantiqiy va tushunchaviy fikrlashga o'tadi. Maqolada ta'lim jarayonining bilish jarayonlari rivojiga ta'siri, o'qituvchining psixologik yondashuvi hamda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish zarurligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'quvchilarida bilish jarayonlarini rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, kichik maktab yoshi, bilish jarayonlari, idrok, xotira, tafakkur, psixologik rivojlanish, ixtiyoriy xotira, mantiqiy tafakkur, bilish faoliyati, yosh xususiyatlari, pedagogik yondashuv.

Abstract: This article analyzes the developmental characteristics of cognitive processes (perception, memory, and thinking) in children aged 6–10 from a psychological and pedagogical perspective. Primary school age is a crucial stage in a child's intellectual development, during which cognitive activity rises to a qualitatively new level. At this age, perception becomes more accurate and systematic; children begin to purposefully observe objects and phenomena and acquire comparison skills. In the process of memory development, a transition from involuntary memorization to voluntary and meaningful memorization is observed, which contributes to effective learning. Thinking gradually shifts from visual-figurative forms to logical and conceptual reasoning.

The article substantiates the influence of the educational process on the development of cognitive processes, the importance of the teacher's psychological approach, and the necessity of considering students' age and individual characteristics. The research findings indicate that developing cognitive processes in primary school students is a significant factor in increasing educational effectiveness.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Keywords: *primary education, primary school age, cognitive processes, perception, memory, thinking, psychological development, voluntary memory, logical thinking, cognitive activity, age characteristics, pedagogical approach.*

Аннотация: *В данной статье анализируются особенности развития познавательных процессов (восприятия, памяти и мышления) у детей 6–10 лет с психолого-педагогической точки зрения. Младший школьный возраст является важным этапом интеллектуального развития ребёнка, в этот период познавательная деятельность переходит на качественно новый уровень. В данном возрасте восприятие становится более точным и систематизированным, дети начинают целенаправленно наблюдать предметы и явления, осваивают навыки их сравнения. В процессе развития памяти наблюдается переход от произвольного запоминания к произвольному и осмысленному, что способствует эффективному усвоению учебного материала. Мышление постепенно переходит от наглядно-образной формы к логическому и понятийному мышлению. В статье обосновывается влияние образовательного процесса на развитие познавательных процессов, раскрывается значение психологического подхода учителя и необходимость учёта возрастных и индивидуальных особенностей учащихся. Результаты исследования показывают, что развитие познавательных процессов у младших школьников является важным фактором повышения эффективности обучения.*

Ключевые слова: *начальное образование, младший школьный возраст, познавательные процессы, восприятие, память, мышление, психологическое развитие, произвольная память, логическое мышление, познавательная деятельность, возрастные особенности, педагогический подход.*

Kichik maktab yoshi (6–10 yosh) bolaning psixik va intellektual rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bola maktab ta'limiga kirishib, uning bilish faoliyati yangi mazmun va shakl kasb etadi. Ta'lim jarayoni bolaning idrok, xotira va tafakkur kabi asosiy bilish jarayonlarini faol rivojlantiradi. Ushbu yosh bosqichida yuz beradigan psixologik o'zgarishlarni ilmiy asosda o'rganish boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Psixolog olimlar, jumladan, Jean Piaget, Lev Vygotsky va Aleksey Leontyev tadqiqotlarida kichik maktab yoshidagi bolalarning bilish jarayonlari bosqichma-bosqich va faoliyat jarayonida rivojlanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shu bois mazkur maqolada 6–10 yoshli bolalarda idrok, xotira va tafakkurning rivojlanish xususiyatlari tahlil qilinadi.

6–10 yoshli bolalar kichik maktab yoshi davriga mansub bo'lib, bu bosqich ularning bilish faoliyati jadal rivojlanadigan davr hisoblanadi. Maktab ta'limining boshlanishi bola hayotida tub burilish yasaydi: o'yin faoliyati yetakchi o'rindan asta-sekin o'quv faoliyatiga o'tadi. Natijada idrok, xotira va tafakkur jarayonlari yanada tizimli va maqsadga yo'naltirilgan shakl kasb etadi. Bu jarayonlarning rivojlanishi nafaqat biologik

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

yetilish, balki ijtimoiy muhit va ta'lim ta'sirida amalga oshadi. Mazkur yosh davrida idrok jarayoni sezilarli darajada takomillashadi. Agar maktabgacha yoshda bola asosan yorqin, emotsional jihatdan ta'sirli belgilarni qabul qilsa, boshlang'ich sinf davrida u predmet va hodisalarning muhim, asosiy belgilarini ajratishga o'rganadi. Idrok asta-sekin ixtiyoriy tus oladi, ya'ni bola ma'lum maqsad asosida kuzatish olib boradi. Masalan, dars jarayonida o'quvchi matnni shunchaki o'qib chiqmaydi, balki uning mazmunini anglash, asosiy fikrni topish va xulosaga kelish vazifasini bajaradi. Bu esa idrokning analiz va sintez kabi tafakkur operatsiyalari bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Shuningdek, bu davrda fazoviy idrok va vaqtning anglash qobiliyati ham rivojlanadi. Bola masofani, hajmni, shaklni aniqroq baholay boshlaydi. Matematik tushunchalarni o'zlashtirish, geometrik shakllarni farqlash, xarita va chizmalar bilan ishlash idrok jarayonining rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Xotira jarayonida ham muhim sifat o'zgarishlari kuzatiladi. Dastlab kichik maktab yoshidagi bolalarda ixtiyorsiz xotira ustunlik qiladi, ya'ni ular qiziqarli yoki hissiy jihatdan ta'sirli ma'lumotlarni oson eslab qoladilar. Biroq ta'lim jarayonining muntazamligi ixtiyoriy xotiraning shakllanishiga olib keladi. O'quvchi ma'lum topshiriq asosida materialni eslab qolishga harakat qiladi, reja tuzadi, takrorlaydi va mazmunini tushunishga intiladi. Bu bosqichda mexanik eslab qolishdan ko'ra mantiqiy eslab qolish samaraliroq bo'la boshlaydi. Bola matn mazmunini anglab, asosiy g'oyani tushunib olgan holda eslab qolsa, u uzoq muddat xotirada saqlanadi. Shuning uchun o'qituvchining tushuntirish uslubi, ko'rgazmali vositalardan foydalanishi, savol-javob metodlari xotira rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Xotiraning rivojlanishi o'quvchining mustaqil fikrlashi va bilimlarni tizimli o'zlashtirishida muhim omil hisoblanadi.

Tafakkur jarayoni esa 6–10 yoshda yangi bosqichga ko'tariladi. Psixolog olim Jean Piaget ta'kidlaganidek, bu davr “konkret operatsiyalar bosqichi” bo'lib, bola aniq predmetlar va ko'rgazmali vaziyatlar asosida mantiqiy fikrlay oladi. U taqqoslash, guruhlash, umumlashirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash kabi aqliy operatsiyalarni bajarishga qodir bo'ladi. Shu bilan birga, Lev Vygotsky nazariyasiga ko'ra, tafakkur rivoji ijtimoiy hamkorlik jarayonida tezlashadi. O'qituvchi va tengdoshlar bilan muloqot, savol-javoblar, muammoli vaziyatlar bolaning fikrlash doirasini kengaytiradi. Masalan, muammoli savollar yoki ijodiy topshiriqlar o'quvchini mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Bu esa tafakkurning mantiqiy va tanqidiy shakllarini rivojlantiradi. Tafakkurning rivojlanishi nutq bilan ham chambarchas bog'liqdir. Lug'at boyligining ortishi, tushunchalarning kengayishi va grammatik tuzilmalarning murakkablashuvi bola fikrlashining chuqurlashishiga xizmat qiladi. Shu bois boshlang'ich ta'lim jarayonida og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish tafakkur taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. Umuman olganda, 6–10 yoshli bolalarda bilish jarayonlari o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Idrokning aniqligi xotiraning samaradorligiga, xotiraning mustahkamligi esa tafakkurning chuqurlashishiga xizmat qiladi. Ta'lim jarayoni to'g'ri tashkil etilganda, o'quvchilarda bilishga qiziqish

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

kuchayadi, mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish ko'nikmalari shakllanadi. Shunday ekan, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'qituvchining psixologik bilimga asoslangan yondashuvi bolalarning intellektual rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, 6–10 yoshli bolalarda bilish jarayonlari jadal rivojlanish bosqichini boshdan kechiradi. Idrok yanada aniq va maqsadli tus oladi, xotira ixtiyoriy va mazmunli shaklga o'tadi, tafakkur esa mantiqiy-tushunchaviy darajada rivojlana boshlaydi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartidir. O'qituvchining psixologik bilimga ega bo'lishi va rivojlantiruvchi metodlardan foydalanishi bolalarning bilish faoliyatini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jean Piaget. The Psychology of the Child. New York: Basic Books.
2. Lev Vygotsky. Mind in Society. Cambridge: Harvard University Press.
3. Aleksey Leontyev. Activity, Consciousness, and Personality. Moscow.
4. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent.
5. Davletshin M.G. Yosh va pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent.

